

KRITIKA-FIGYELŐ

1956-ról – unalmasan

– Pedagógiai széljegyzet egy történelmi olvasókönyvhöz –

Ezt a rendhagyó dolgot négy összefüggő állítás bizonyítására szánom. 1. Örülök, hogy megjelent egy tanítási segédanyag 1956-ról a serdültebb ifjúság számára. 2. Helyeslem, hogy a kötet az európai hagyományok értelmében vett baloldali értékeket közvetíti. 3. Ellenkezést vált ki belőlem, hogy azok a kitűnő emberek, akik összefogtak e munka elkészítésére, osztoznak a magyar literátus értelmiség egyik előítéletében: még esz-köztudomány minőségében is félrehárítják a pedagógiát, mellőzik szempontjait. 4. Ennek következtében művük mint pedagógiai termék félresikerült: unalmas, nehezen dolgozható fel, taníthatatlan.

A szerzők ezzel a megoldással, úgy érzem, vissza nem térő lehetőséget hagytak ki.

*

1. Életem során legalább négyszáz-négyszázötven könyvet olvastam forradalmakról. Ezek témában, műfajban, világfelfogásuk szerint, hangulatukban a lehető legváltozatosabbak voltak. Árasztottak lelkesedést, pátoszt, feszültséget, drámai erőt; hitet és csüggedést, dühöket és felszabadultságot. Csak egyet nem: unalmat. Ezzel 1991 októberéig kellett várni, mikor is megjelent egy új kiadvány: „Az 1956-os magyar forradalom. Reform–Felkelés–Szabadságharc–Megtorlás”. Műfajjelölő alcíme szerint: Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak.

Megjelenését kezdeményezte a Történelmi Igazságtétel Bizottsága, megrendelte a művelődési és közoktatási miniszter. Megírta az 1956-os Magyar Forrada-

Mottó: Minden könyv jó, kivéve az unalmast.

lom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete szerzői munkaközössége: Bak M. János, Kozák Gyula, Litván György és Rainer M. János. A szerkesztési munkákat is Litván György végezte el. Lektorálta Hegedüs B. András. Az ajánló bibliográfiát Csicskó Mária, a fénykép- és dokumentumanyagot, valamint a térképeket Jeney Károly, a névjegyzéket Kőrösi Zsuzsanna állította össze. A kötetnek Göncz Árpádtól van előszava, a bevezető Litván Györgytől származik.

A kiadvány terjedelme 223 oldal. Ebből három fejezet foglalkozik a forradalom eseménytörténetével. Az *előtörténet*, amely Sztálin halálával veszi kezdetét (9–32. o.), Litván György munkája. *Lefolyását* (33–84. o.) Rainer M. János ismertette. A második szovjet támadástól 1957 márciusáig áttekintett *utóvédharcokat* (85–118. o.) Kozák Gyula foglalta össze. A negyedik fejezetet az ellenforradalmi *megtorlásról* (119–138. o.) Rainer M. János írta. E félig kronologikus, félig történelmi elemző fejezetet egy teljesen elméleti követi. Benne (137–156. o.) a forradalom *eszméit és eszményeit* Bak M. János értelmezte. Ugyancsak ő tekintette át 1956 utóéletét – külföldi *visszhangját és emlékezetét* (157–176. o.) – egy ismét félig időrendi, félig történelmi-politológiai értelmező fejezetben.

A kötet ajánló bibliográfiája (177–200. o.) a téma általános irodalmából 10, a részletfeldolgozásokból 35, az életrajzokból, emlékezésekből 29, a dokumentum- és forrásközlésekből 39, a szemtanúk és visszaemlékezők írásából 38 té-

telt: annotált (tömör értelmezésekkel el látott) bibliográfiai leírást sorol fel. E 151 tétel 95 – jórészt a legutóbbi években publikált – könyvet, továbbá 20 folyóiratból 56 tanulmányt, interjút, visszaemlékezést takar. A legtöbbet idézett folyóirat a *História*, a *Társadalmi Szemle* és a *Századvég*.

A névjegyzék 237 nevet tartalmaz. A kötet közreműködői közül háromról – Göncz Árpád, Hegedűs B. András és Litván György – a névjegyzékből derül ki (Göncz Árpádról elárulja a főszöveg is), hogy jelentékeny ellenzéki múltja van. Az ajánló bibliográfia pedig arról tanúskodik, hogy két további közreműködő már korábban is részt vett a tárgykör feltáró tevékenységében: Rainer M. János mint a Petőfi-kör vitáit összefoglaló dokumentumválogatás egyik szerkesztője, Kozák Gyula pedig egy interjút készített *Kende Péterrel*. Mint pedagógiai adalékot jegyzem meg, hogy Litván György volt az a fiatal tanár, aki 1955-ben egy angyalföldi aktívaülélen szemébe mondta *Rákosi Mátyásnak*: mondjon le, s amikor 1956 szilveszter délelőttjén először játszott ismét a Fővárosi Zenekar a Zeneakadémián, a Beethoven-szimfónia gyásztételének nyitó taktusainál elsőnek felállt, nyomában a közönség, és Ferencsik síró emberek előtt, sírva vezényelte a gyász dalmait. S Kozák Gyuláról sem árt tudni, hogy *Család, iskola, továbbtanulás* című könyvével (1980) a magyar kritikai nevelésszociológia egyik legelső, igen színvonalas kötetét alkotta meg.

Zárjuk e tényképet még két adatsorral. Először: a főszövegrész 176 oldalán az elemzéseket, leírásokat 56 kép, 33 prózai és 5 verses szemelvény tagolja. A térbeli eligazodást három térkép törekszik megkönnyíteni. A szöveget apró és még apróbb betűkkel nyomtatták, ettől zsúfolt lett. Az illusztrációk halványak, rossz minőségűek, akárcsak maga a nyomdai papír. Másodszor: a kéziratot, amely 1991-es utalást is tartalmaz, augusztusban adták nyomdába. Októberre a Tankönyvkiadó gondozásában meg is jelent, összesen 150 ezer példányban, eredetileg 9, de az átárazás után is csupán 17 forintért.

2. E pontoskodás: nem fontoskodás, hanem lényegi megállapításokhoz ad fogódzót. Mindenekelőtt kifejezi, hogy e mű bekapcsolódik a nemzeti összefogás alapján végbemenő hagyományteremtésbe. Elő akarja segíteni, hogy a forradalom emlékezete méltó helyére kerüljön a fiatalok gondolat- és érzésvilágában.

A szerzők 1956 történetét reformkommunista és liberális szemszögből tárgyalják, de úgy, hogy megállapításait más felfogások képviselői se kifogásolhasák. Nem is kifogásolták, hiszen a kultuskormányzat megrendelése, amely a kiadványt hivatalos minőségre emelte, két tényt ismert el. Azt, hogy a forradalom a maga egészében a baloldal különböző áramlatainak összefogásával zajlott le, miközben az egész lakosság rokonszenvét élvezte (egy töredék leszámításával). És azt, hogy a mai társadalmi átalakulás 1956-ból eredezteti magát, noha 1990 tavaszán a választók nem olyan pártszövetséget juttattak kormányra, mint amelyiknek elődmozgalmi 1956 hangadói voltak. A kötet kronológiája egy 1990. május 2-án lezajlott esemény dokumentumának közlésével zárul. Az 1990. XXVII. törvény szövegét látjuk viszont a könyvben, amely törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc jelentőségét fogalmazta bele a legmagasabb szintű jogszabályba. Akkor ez az aktus ellenszavazat és tartózkodás nélkül ment végbe. Azt jelképezve, hogy a *Mindszenty* bíboros útján járó mozgalmak 1990-es képviselői is rá szavaztak a parlamentben. S ez az egység az olvasókönyv kiadásából sem hiányzott.

Főlemelő tény ez. S csak az elismerés hangján szólhatunk arról a gyorsaságról, anyagi áldozatkészségről, valamint a mellékletek összeállításában kifejeződő gondosságról is, mellyel e munka elkészült, megjelent a meggyőző bemutatás és a könnyen kezelhetőség szándékával.

Szándékok és eredmények. Az előbbi az inputot jellemzi, holott a pedagógiában szinte-szinte csak az output számít. Századunk harmincas éveiben *Medgyessy Ferenc* a debreceni méntelep bejáratához egy lovas figura elkészítésére kapott

megbízást. Amikor az agyagmodell elkészült, meghívta műtermi bemutatóra a város notabilitásait, köztük a hadosztályparancsnokot, a világháború legendás lovastisztjét is. A tábornok alaposan körbeszemlélté a művet, aztán kijelentette: – Ez itt nem ló! Ez egy mitológiai csodalény! Mire Medgyessy szárazon megjegyezte: – Ez nem ló, de nem is mitológiai lény. Ez szobor!

A kötet összeállítóival szemben nekem is az az egyetlen, de alapos kifogásom: megelégedtek a lóval ott, ahol szoborra volna szükség; folyóiratcikk minőségű szöveggel ott, ahol pedagógiai értelmezettségű szövegre lett volna szükség. A kötet *pedagógiai olvasókönyvnek* készült. Arra a célra, hogy a szövegrészletekből szemléltetésre, otthoni önálló készülésre anyagot válogathasson a tanár – szabadon, a három középfokú iskolatípusban, eltérő óraszám keretében. Az *önálló forrásfeldolgozást* legalább húsz éve alkalmazzák a magyar tanítási gyakorlatban. Metodikáját természetesen oktatják a pedagógusképzésben és továbbképzésben is.

Egy olvasókönyvnek ehhez a funkcióhoz kell igazodnia. Hogyan? Az igazodásnak most csak egy vonását emelném ki: a terjedelmet, amely – bizonyos ráteretással a válogatási lehetőség érdekében – az adott órakerethez kell hogy igazodjék. Ez a szöveg annál sokkal bővebb. A szerzői munkaközösség továbbá átvehetett volna egy keveset a *munkáltatói tankönyvek* szakmai hagyományaiból is. Sok kérdés, fogalomtár s talán több és kifejezőbb térkép segíthette volna a megértést.

Nem maximalista óhaj ez, ha figyelembe vesszük, hogy manapság még egyes sajtótermékekbe is bevonul a didaktika. Az Új Ember című katolikus hetilap például több cikkét rendszeresen el látja kérdésekkel, nyilván a hitéleti feldolgozás megkönnyítésére. Kötetünk viszont a maga egészében pedagógiai felhasználásra készült. Hasznos lett volna e cél szolgálatában a fogalomtár is. Maradtak a szövegben megmagyarázásra érdemes fogalmak. Így például a Politbüro és az eurokommunizmus. A három térkép közül a forradalmi megmozdulásokat be-

mutatónak (62. o.) nincs tájékoztató értéke. Feltüntet harminc várost. Némelyiket egy, másokat több dátummal. Milyen jelentéstartalommal? Forradalmi megmozdulás sokkal több településen volt. Az ismétlődő dátumoknak akkor lett volna hírértéke, ha különbséget mutat aszerint, hogy a hivatkozott esemény diákmegmozdulás, munkássztrájk vagy tömegtüntetés volt-e, amely esetleg véres megtorlásba torkollt. Ugyanezen a térképen a szovjet csapatmozgások feltüntetése fölösleges, mert hiányos. Az első és második beavatkozás térképét a 87. oldalon úgyis megtaláljuk.

Nem fedeztem föl egységes logikát abban, hogy kit, miért vettek föl a névjegyzékbe, s ott milyen mélységig bocsátkoztak bele pályaképeinek taglalásába. Informatív, nevelési szempontból jól felhasználható lett volna közölni a kivégzettek névsorát, kor és foglalkozás megjelölésével. S ha már a 89. oldalon közölték az adatot, hogy kétszáz diák és ipari tanuló esett el a harcokban, hely lett volna a mellékletben e névsornak is. Elhagytam volna viszont az utótörténet 1989-re vonatkozó eseménykrónikájából *Demszky Gábor* és *Hodosán Róza* nevét (174. o.), ha már annyi nevet elhagytak a szerzők a forradalom törzstörténetéből. Szerepeltetésük bizonyos politikai implikációk miatt félremagyarázható.

3. A szerzők gondosan szem előtt tartották *Deák Ferenc* bölcs javaslatát az egymondatos sajtótörvényről: – Nem szabad hazudni! Így a tárgyilagos olvasónak el kell ismernie: a forradalom történetének igaz – becsületes és korrekt – feldolgozását tartja kezében.

Hiányzik azonban a második lépés: mindaz, ami a fiatal olvasó természetének belekalkulálásából következne. Az átlagos magyar diáknak 1956 épp úgy történelem, mint 1944 vagy 1945. Ráadásul semmi látható vonzalmat nem érez a mai iskolás a forradalom iránt. Számolni kell továbbá a sokat emlegetett kollektív amnézia következményeivel is. Kevés tanuló kapott ösztönzést e téma iránt családjától. Még információkat is csak módjával. Az *olvasókönyv* tehát *egy tájékoztatólan, jórészt közömbös – éppen, hogy nem*

Érthető, hogy a szerzők – műveltségüknél, oktatási tapasztalataiknál, élményeiknél fogva – tájékozott, érdeklődő egyetemistákat képzeltek maguk elé, miközben készítették a könyv fejezeteit. Ahhoz sem kell nagy képzelőerő, miért szűrték meg sokszorososan, amit leírtak. Az eredmény logikus, kiegyensúlyozott szöveg lett, amely viszont kifejezőerőben nem bővelkedik, uralkodó stíluszínre pedig a szürke. Ez alól csak néhány rövidebb szakasz kivétel. Október 23-ának felidézésén átsüt egy kis szenvedély, stíláriális szírn. A szöveg – s ez sem mellékes a hatás szempontjából – olyan tagolásba kerül az olvasó elé, amely nagyon meg akarja értetni, miből nőtt ki a forradalom, és mi történt utána. Tény az, hogy a fölkelés bemutatására, mindarra, ami október 23-a és november 4-e között történt, a szerzők kevesebb teret szántak, mint az előzményekre és az utána következő leíró és értelmező fejezetekre: 75 oldalt, szemben 89 oldallal. Ugyanez a magyarázó logika diktálhatta, hogy a szövegben sok lett a név, a szám, egyáltalán az adat.

Mindez kettős műfajtévesztést eredményez. A kötet nagyon megfelelne *irodalmi olvasókönyv*nek. Annak ugyanis az a műfaji karaktere, hogy magányos olvasónak készül, egyéni tanulmányozásra, lapozgatásra az olvasólámpa fényénél. 1956-tal kapcsolatban rendelkezésre is áll efféle kötet. „Ezerkilencszázötvenhat, te csillag” címmel jelentette meg a Püski Kiadó 1991. október 23-ára – a Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatásával. A megkapó összeállítás főként lírai szemelvényeket tartalmaz. Az antológiát *Medvigy Endre* és *Pomogáts Béla* szerkesztette *Jeney Károly* és *Obersovszky Gyula* közreműködésével. E válogatás tökéletesen megfelel céljának, pedagógiai értelemben sokkal jobban, mint az a kötet, amelyről most beszélünk. Csak egy a baj: 200 forintba kerül, s nem 17-be.

Ez a mi *minimonográfiánk* megállná a helyét a felsőoktatásban is mint *tanönyvpótló jegyzet*. Lehet természetesen,

hogy néhány magyar elit középiskola diáksága már a következő iskolafok elemzési eredményeivel rendelkezik, s körükben az olvasókönyv használatát így is eredményes lesz, de a mű minden középfokú tanintézmény számára készült. Abba pedig beletartoznak az átlagos gimnáziumok is, nem is szólva a szakképzés iskoláiról, az ottani diákokra jellemző motivációkkal és tanulástechnikai színvonallal. Az olvasókönyv nem velük beszél egy nyelvet.

4. Sokan fogják bántónak találni, hogy ezt a könyvet unalmasnak tartom. Mint az eddigiekből kitűnhetett, csak funkciójához és olvasóközönségéhez képest tartom unalmasnak.

Néhány példával szeretném szemléltetni, hogyan lehetett volna pedagógiai szempontból hatásosabbá tenni ugyanezt a témát. Nagypapánk – a mai diákok ükapáinak – korában fogalom volt a történeti ismeretterjesztésben a „nagy és a kis Gracza” – *Gracza György* (1856–1908) két munkája 1848–49-ről: az ötkötetes „*Az 1848–49. évi magyar szabadságharc története* (1897–1898) és a „*Talpra magyar*” (1906), a szabadságharc egykötetes olvasókönyve a diákság számára. Eltűnődhetünk rajta, mennyire törvényszerű, hogy az eseményektől az első élvezetes feldolgozást fél évszázad választja el, ami azzal az előnnyel is járt, hogy a szerző hatalmas szakirodalomra is támaszkodhatott. Az olvasókönyvnek ilyen előnye nincs. Viszont az emberöltőnyi idő, amely mégiscsak eltelt 1956 óta, a szerzőket rávezethette volna arra az összefüggésre, amire *Gracza* a századforduló pedagógiai színvonalán is ráértett: hogyan lesz a lóból szobor. 1848 tudomány-népszerűsítője *ézésnevelő* is tudott lenni: mértéktartóan bevezette történeti előadásában a *historizálást*. Törekvésére a „kis *Gracza*” címválasztása, a „*Talpra magyar*” is világosan utal. (Ehhez hasonlóan járt el az 1956-os lírai olvasókönyv szerkesztőgárdája is. A címül választott idézet *Faludy György*től származik, s eredetijében is fülünkbe csendíti a híres *Petőfi*-verscímet: „*Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag*”.) Hozzájuk képest a mi történelmi olvasókönyvünk címe pontos, de fantáziátlan. Olyan, mint egy visszakereső tárgyszó a számí-

tógépes könyvtári címszabványban: „Az 1956-os magyar forradalom. Reform-Felkelés-Szabadságharc-Megtorlás.”

Minden forradalom és szabadságharc dráma és erkölcsi katarzis: 1956 is az volt. És – ahogy *Lukács György* helyesen hangsúlyozta – vonatkoztatási alap: az emberek későbbi cselekedeteiket akkori döntéseikhez viszonyítják. Petőfi-nek a történelem ilyen – rövid, de mélységekbe elható – szakaszaival kapcsolatban van igaza: „Habár fölül a gálya, / S alul a víznek árja, / Azért a víz az úr.” Ezt a sajátosságot kellene a forradalmak valamennyi feldolgozásának érzékeltetnie.

1956 – egyszerre volt XIX. és XX. századi. XIX. századi annyiban, amennyiben nemzeti és romantikus, amennyiben az ifjúság mozgalma: a Petőfi-köré, az egyetemistáké, az utcára kivonuló diákoké és munkásfiataloké. A XX. századé e forradalom annyiban, amennyiben még mindig egy újra polgárosuló társadalom áll ki vele megjelölt sorsa ellenében, csak másként. 1848 nem hallhatott még semmit a *munkástanácsokról*, amelyek 1956-ban a maguknak megszerzett hatalom segítségével legitimálták a közvetlen demokráciát is. Hiszen tevékenységük, már amennyire a nekik kiosztott rövid idő alapján megítélhető, a kompetenciának, hozzáértésnek adta meg az öt megillető rangot.

Az olvasókönyvben megtaláljuk a rájuk vonatkozó tényeket, még az oda illő következtetéseket is. Talán csak az arányok és a bemutatás visszafogott tónusa teszi, hogy az *utca története, a közvetlen demokrácia története* – e két rokon, de nem azonos fogalom – nem súlyának megfelelő megvilágítást kap az olvasókönyv lapjain. A liberális és rendpárti történetírók mindig is a parlamentek újságírói karzatáról szemlélve szokták megírni a forradalmak történetét. Az eszmék története és dialektikája onnan nagyon is jól megírható: 1956-ról szólva a pártközpont, a parlament, a fegyveres testületek és értelmiségi szervezeti székházak tárgyalótermiből. Az emberek és fegyverek történései azonban más színtereket és bemutatási logikát igényeltek volna.

A szerzők nem hamisították volna meg a történelmi igazságot, ha az események szövegéből kiemelik a Diákok és a Srácot, s többet beszélnek róluk. Köte-tüknek e tudatos aránybillentését az az alfejezet úgyis helyrebillentette volna, amely a nemzetközi erőviszonyok ismeretébe vezeti be az olvasót (70–71., 120–121. o.). A *fiatalok szerepéről* a kötetben itt-ott persze olvashatunk. A Petőfi-kör (25–29. o.), majd a diákmozgalom (34–37. o.), végül a fölkelők kapcsán (49–523. o.). Az 50. oldalon szól egy bekezdés a „pesti srácok”-ról. Az 53. oldalon látunk egy képet a Baross téri tizenéves fegyveresek-ről, s a 86. oldalon egy másik képet egy ismeretlen tizenkét éves halott köztéri sírjáról. A 89. oldalon a szövegből kisikolt egy adat: a forradalom 2700 halottjából kétszázán a 14–18 éves korosztályhoz tartoztak. E témakörbe sorolom a 131. oldalnak azt a két bekezdését is, amely a megtorlás egyik fő célpontját – a 16–25 éves fiatal felkelők sorsát – ecseteli. E csoport tagjainak „többsége szakképzetlen városi munkás és ipari tanuló volt” – így a könyv. Ezek a tényrészek két dolgot bizonyítanak: a korosztályi-nemzedéki jelleg nem maradt említetlen a kötetben, viszont – mivel a rá vonatkozó említések úgy helyezkednek el a könyv szövegében, mint mazsola a kalácsban – a velük kapcsolatos események pedagógiai nevelőértéke elsikkad.

Ezen eljárás mód hátterét, lélektani mozgatórugót nem értem. A téma világtörténelmi, és a művészet fel is dolgozta: *Hugo* Gavroche alakjában, *Voynich* a Bögölyben, *Delacroix* híres képén, amelyen a Szabadság nemtője a torlaszokra siet, *Daumier* a Transnonain utca halottjában. A témát érzékelté, hatását hűséggel visszaadta 1956 irodalma, köztük olyan művek is, amelyeket az olvasókönyv annotál. A már említett irodalmi olvasókönyv közli *Sinka István* ódáját az ifjúsághoz (az eredetileg 1956. november 1-jén jelent meg az Igazságban). S „küldi a nép ifjú vitézét” – rögzítette sokak élményét az antológiában *Jobbágy Károly* is (eredetileg az Irodalmi Újság november 2-i számából). *Fekete István* antológiadarabja (eredetileg Új ember, nov. 4.) egy

irodalmi levél volt: „Itt nem voltak altábornagok – írja –, itt nem volt stratégia és taktika. Itt csak halálba menő tizenégy–húsz éves gyerekek voltak, lányok is, akik ... nekimentek megfordítani a történelmet, eszméletlen céltudatossággal élni vagy meghalni....” *Buda Ferenc* versének a „Tizenöt–húszéves halottak” címet adta. Nem hagyhatom ki az antológiára hivatkozásból az akkor 75 éves *Dutka Ákost*, Ady barátját sem, aki *Adyra* hivatkozva érvel versében (Ember és magyar, Magyar Ifjúság, nov. 3.): „a bátor, szent fiúk” adták vissza a hitet, hogy ismét „Emberek vagyunk, újra magyarok!”.

Mondhatná valaki, ez mind csak vers: pátozsz, retorika. Csakhogy ott vannak a prózai tanúságtételek is. *Molnár Miklóssé* például, akinek szép – minden ízében dokumentarista – visszaemlékezése, az Egy vereség diadala (Bp., 1991) hivatkozik egy nagysúlyú tanúra. *Király Béla ő*, aki a forradalom alatt Budapest városparancsnoka volt. Szerinte (vö. Új Látóhatár, 1966. szept.–okt.) 1956. október 24–28. között a *névtelen harcos* volt a forradalom igazi hőse. Molnár Miklós hozzáteszi: e névtelen harcosok nagy többsége igazi „ferencvárosi srác” volt – Gavroche és minden valaha élt párizsi gamin utóda és társadalmi rokona –, „a külvárosi ifjúmunkás prototípusa, ügyes, magabiztos, aki jól érezte magát a bőrben és otthonosan mozgott kerületében”. Mármint a VIII–IX. kerületben, mert Budán, például a Széna téren, a fegyveresek között több volt a diák. Erről a típusról bőven akadnak érzékletes leírások *Eörsi István* börtönkönyvében is, amely az *Emlékezés a régi szép időkre* címet viseli (Bp., 1989). A Kémmőről, Táky Gyula húszéves Széna téri fölkelőről, Kareszről, a pomázi munkásfiúról s egy harmadik fiatalemberről fest portrét, aki így mutatkozott be: „Dugó vagyok a Klauzál térről”.

Ha erkölcsi dilemmára kellene példa, azt is *Eörsi* könyvéből vehetnénk.

(Az 1956-os magyar forradalom. Reform–Felkelés–Szabadságharc–Megtorlás. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. *Tankönyvkiadó*, Bp., 1991. 223 old.)

Tóth Ilona szigorló orvos 1956 novemberében chloretyles injekcióval meggyilkolta az illegális röpiratterjesztő csoport egyik tagját, *Kollár Istvánt*. Azzal gyanúsította, hogy besúgó. Tettes társa *Gönczi Ferenc* egykori politikai tiszt volt, aki azal védekezett a bíróság előtt, hogy az Ifjú gárdán nevelkedve azt tanította valaha a kiskatonáknak: a közösség élete előbbre való egy árulónál. Kollár, ha valóban beépített ember volt – érvelt –, akkor ötven másik ember életét fenyegette, ezért jogos volt megölni. – És ha mégsem volt besúgó? – firtatta a bíró. – Ez esetben – hangzott a válasz – gyilkos vagyok, s megérdemlem a halált. Fel is akasztották. Nevelési szempontból ezt az esetet bevenni a történelmi olvasókönyvbe sokkal tanulságosabb lett volna, mint ragaszkodni a korrekt, de színtelen, kioperált szöveghez.

Ilyen nyomozást, amelyet most megtettem az ifjúság szerepének bemutatásával kapcsolatban, megtehettem volna a „nők szerepe a forradalomban”, az „önzetlenség, önfeláldozás és szolidaritás”, valamint a „jellemes ember” motívumával kapcsolatban is. Van kép az olvasókönyvben a felkelő lányokról (51. o.), *Kéthly Annáról*, a szociáldemokraták nagyszönyáról (115. o.); van a gyűjtésről is (52. és 157. o.). Az olvasókönyv bemutatja a jellemes embereket *Nagy Imre* és *Bibó István* cselekedeteinek szűkszavú érintésével.

Nem érzem tehát kikerülhetetlennek, hogy a történelmi olvasókönyv ilyen jellegű és nevelési minőségű lett. Elismerem, teljesítette azt a célt, amit Göncz Árpád előszava így foglal össze: (a könyv) „hitelesen értékeli a történelmet, igazat mond”. Nem pótolja viszont a középiskolai tankönyvet és a tanári kézikönyvet, amint azt bevezetőjében Litván György bizakodva feltételezte. Szerettük volna – talán itt a többes szám jogos – a *hiteles értékelést hiteles átéltetéssel megerősítve* látni. Sajnos, ez az óhaj nem teljesült.

KRONSTEIN GÁBOR